

APRÓ KÖZLEMÉNYEK.

Barok. Erről a helynevünkről a *F. és E. 1926. évf.*-ban azt írtuk, hogy „törökös alakja van, s lehetségesnek tartjuk, hogy igéből képezett névszó, személynév”. Erre példákat is hoz fel, régi és mai családnevekből. Most azt hisszük, hogy a török *bar-mak* (*Mahmud al Kasgáry szótára, v. varmak*) = „menn” igéből van képezve, olyanformán, mint a *kazak* népnév a *kazmak* = „menekülni” igéből.

A lappangó rablókat a Balkánon *kac-sak*-oknak hívják. Ez is ilyen alakulás a *kacsmak* = „menekülni” igéből.

Ugyanott említettük, hogy *Barakon* (Barakony) személy-helynevünk is alkalmasint a *Barak* továbbképzése.

Ilyennek tartjuk *Zapakon* (olv.: *Szapakon*) fehérmegyei helynevünket is (*Kovács „Index” 1259 és Csánki 1325: poss. Zopokon*) a *szapmak* = „megfordulni, az útról letérni” igéből (l. *F. és E. 1928: „Szapar” és 1929: „Csákberény”). Zapakon itt föltehetőleg személynév.*

Bátky Zsigmond.

Andocs (Somogy m. Válasz). Először is nemcsak Somogyban van *Andocs* (*Lipszky Repertor*-ban: *Andacs*), hanem Nyitrában is, Biharban is. (Amaz *Andacs*, tótul *Andacs*, magyar falvak között, a másik *Andacs* Szalonta mellett).

Másodszor nagy kérdés, hogy az *Antal* keresztnévből van-e. Azt hisszük nem. A régiségben vannak ilyen becéző női nevek, mint pld. *Anics*,

Bagics stb., férfinévben *Petics*, *Ban-dics* (ma is élő család Veszprémben), de Antalból alkalmasint *Antics*, *Antócs* lenne, azonban ilyent nem tudunk kimutatni.

Községünk neve 1208-ban és 1321-ben *Onduch* (olv.: *Onducs*), 1390-ben *Andoch*, *Andach* (*Andocs*, *Andacs*), később *Andoch* (*Csánki: Tört. földrajz III: 586*).

Annyi kétségtelen, hogy *Andocs* személynév. Bizonyítja ezt egy 1274-ben szereplő *Andoch* pozsonyi udvarnok, akit IV. Béla országos nemes-ségre emel. Temesben is volt *Andocsalva* (*Csánki*). Ebből kiindulva, azt hisszük, hogy végzete alapján a *Kajdacs*, *Keldec*s, *Tordacs* személy-helynevek csoportjába tartozik. Ezekről kimutatták, hogy török igékből lett személynévek (*kalmak*, *gelmek*, *turmak* = „maradni”, „megérkezni”, „megállani”. L. *Magyar Nyelv XXV: 124 és F. és E. 1929: Kevermes*). Azt hisszük tehát, hogy a szóbanforgó helynév a török *anmak* = „megemlékezni” igéből származott magyar személynév.*)

Andocs a Koppány völgyében eléggé törökös környezetben fekszik. A közte és az árpádkori török *Karád* között lévő két, szintén árpádkori *Toldi* puszta neve is török (*tolmak* = „megtelni”, *toldi* = „megtelt”. Gyakori

*) Baranyában Karancs táján volt egy *Szon-docs* (1330: *Zunduch*). Ez talán *szonmak* = „átnyújtani”, „felajánlani” igéből való. Lehet, hogy idetartozik a bácsi *Szóná* (1206: *Zund*), ma *Szóna* is (v. ő: *Kajd* és *Kajdacs* *M. Ny. i. h.*)-s a nőgrádi *Szanda* (korábban *Szonda*).

személy-helynév: *M. Ny. i. h.*). Lehetséges, hogy az *Andornok* nemzetségnév, pedig az *andymok* = „emlékeztetni” igéből származtatható (v. ö. *F. és E. 1929: Kapornok*).

Bátky Zsigmond.

Jutas. Veszprém határába esik *Jutas* pusztja. Eddig így hívták az itteni kis vasúti csomópontot is, s a sok száz meg ezer errejáró, vagy Veszprémbe, Balatonhoz menő utas között bizonyára sok száznak, meg ezernek eszébe jutott róla, hogy az iskolában azt tanították neki, hogy *Jutas*-nak hívták *Árpád* egyik fiát, sőt a veszprémmegyeiek azt is tudták, hogy *Tevel*-nek meg a másikat (a török *teve* = *teve* szó után), mert *Tevel* is Veszprémbe van. (Van persze Tolnában is, s a Mátyusföldön még *Teveld* is). Az aztán már majdnem mindegy, hogy a *Honfoglaló* fiainak volt-e közvetlen közük e helységekhez.

De a barátságos kis *Jutas* állomás, amelyik az átszállás alkalmával olyan történelmi előhangulatba hozta az ősi Veszprémbe igyekvő utast és kiránduló diákseregeket, nincs többé. „*Veszprém külső pályaudvar*” nevet kapott.

Jut és *Jutus* két lovasszolga neve 1086-ban a veszprémmegyei Koppányon és Pányvádón. Somogyban van *Jut*, *Juta* és *Jutom*. Kétségtelen, hogy e nevek összetartoznak, s alkalmassint a török *jut* + *mak* = „falni”, „nyelni” igéből származnak.*) *Jut* talán az egyes 2. személyű felszólító (pld. *Tur* = állj meg), *Juta* a magyar *a* végzettel (pld. *Bibura*), *Jutus* a török *us* képzővel (pld. *durus* = állás, *dokus* = verés), *Jutom* pedig vagy a török *m* (pld. *jutum* = falat), vagy

a magyar *m* képzővel (pld. *Kozárcm*.**)

Bátky Zsigmond.

Csákberény. A multkoriban egy főiskolai kirándulás és ebből felolvasás alkalmából szóbakerült több vértesi helynév, köztük ez is. Itt adjuk meg rá válaszukat.

Természetesen összetett szó: *Csák* + *Berény*. Az előtag a *Csák* nemzetség neve. *Anonymous* azt mondja, hogy *Előd* honfoglaló vezér kapta a Vértesi erdőt. Unokáját, Szabolcs fiát hívták Csáknak, s ez építette a Vértesi nyugati felében Csákvárát.

Csák tehát személynév. Szerintünk a török *csak* + *mak* = „vágni, ütni” ige egyes 2. felszólító alakja, tehát a. m. „vágj, üss” (pld. *kal* + *mak*-ból: *Kál*).

Ebből lett továbbképzéssel *Csákány* (a magyar „csákány”), gyakori személynév, pld. *Csákányegyháza* a Vértesen (v. ö. *Kal* + *án*).**)

A Csákok családfáján ilyen török neveket találunk, mint *Barc* és *Bas* (l. *F. és E. 1929.*), továbbá *Bers*. Erről lentebb. Ők alapítják a szomszéd Bakonyban *Dudar-t*. Szerintünk ez is török sz.-név (l. *F. és E. 1928:211*).

Éppen így törökből magyarazzuk *Berény-t* is. Nevezetesen az oszmánli *ver* + *mek* = „adni” igéből. Ennek persze szintén van *Ber* alakja, mely

*) *Rhé Gyula* barátom a veszprémi múzeum tiszteletbeli őre, szíves volt tudatni velem, hogy *Jutas* nevét csak a vicinális vasút megépítése után kapta. Azelőtt *Veszprém*-nek hívták, s az új elnevezésből a városra többféle, főleg üzleti kár háramlott. Az állomás maga különben ősi veszprémi területen épült s a hajdani *Jutas* község bel- és külterülete az állomástól északra és nyugatra esett. A múzeum azonban azon lesz, hogy az állomás perronjának megfelelő helyén egy méltó emléktábla állíttassék *Jutas* megörökítésére.

**) A *Hahót* nemzetség tagjai közt szereplő, egyik *Csák* fiát 1281-ben *Csakiz*, *Csakisz*-nak hívták. Ez talán olyan képzés mint *Kaliz*, *Káloz*?

*) *Sejk Szulejmán* Csagatáj Szótárában *jut* = „starker Schneefall”. L. ehhez *Népünk és Nyelvünk 1929: 40* l. 2. kikezdés végét.

lehet főnév is, de személynévképpen a régiségben előfordul. Belőle valók *Bér* helyneveink (pld. a Vértesszélén *Kisbér* és *Nagybér*).

A *ver-*, *ber-*ből sokkal több helyneveünk származtatható, mint a *csak-*ből.

Alkalmasint idetartoznak: *Bere*, *Berej*, *Bercs*, *Bercseny*, *Berse*, *Berzseny* (*Versény*), *Berend*,*) *Berenye*, *Berencs*, *Berénte*, *Berénke*, *Berense*, *Beremend*, sőt még talán több is pld. *Pere*, *Pered* (ebből *Pirit*). A *v*, *b* váltakozásra megemlítjük, hogy a honti *Börzsöny* neve *Bersen* és *Versen* alakban is előfordul (Megyei monográfia) s a baranyai *Versend*-nek is van *Bersend* alakja (*Zichy Okm. tár: Bersendi* Benedek). A baranyai *Vermes* = *Bermes*, a bácsi *Vaskút* = *Baskút* stb.

Szabolcs. Azt gondoljuk, hogy ezt a sz.-nevet is törökből magyarázhatjuk, t. i. a *szap* + *mak* = „az útról letérni, tévelyegni“ igéből. (v. ö. *F. és E.* 1928 „Szapar“ és *M. Nyelv* 1929: „Szabirok és magyarok“ *Németh Gyulától*).

Simonyi Zsigmond már a *Nyelvőr* 1907. évf.-ban „Álcs és társai“ című cikkében azt mondja, hogy *Szabolcs*-ot és *Kapolcs*-ot kettős hangalakjuknál fogva (t. i. *Szabolcs*, *Szabocs* és *Kapolcs*, *Kapocs*) török jövevényszavaknak gondolhatjuk. *Szabacsi* családnév ma is él Komárommegye gesztési járásában. Nem lehetetlen; hogy a szerb *Szabacs* neve is idetartozik. (*Kapolcs*-ra *I. F. és E.* későbbi számában *Kap és társai*).

Bátky Zsigmond.

Mégegyszer *Kevermes*. E helyneveünkről *Horger Antal* és én közöltem

magyarázatot (*F. és E.* 1927: 196). *Takáts Lajos* a *Magyar Nyelv* XXV: 137. lapján azt mondja, hogy tárgyilag és a *Kevermes*-t tekintve alakilag is mindkettő elfogadható volna, de a község nevének régebbi alakjai (!) alapján mégis nyilván *B. K.* (egy harmadik magyarázó) „jár a helyes nyomon, hogy t. i. a község neve török *miš* képzős igenévből ered“.

Részemről készséggel megengedem, hogy igazuk van, s elhiszem, hogy *K.* sz.-név, amit egyikük sem hangoztat (v. ö., hogy *Ötömös* is bizonyára az (*M. Ny.* XI:147), mert a somogyi *Itmes* is az, *Csánki II. k.*). Én azonban azt is szeretném tudni, melyik hát az a feltehető ige, amelyikből nevéünk származik. Erről azonban nem nyilatkoznak. Szokásom szerint kénytelen vagyok tehát én megtalálni, abban a hitben, hogy vagy elfogadják, vagy nem, de méginkább, hogy megmondják az igazit.

Takáts cikkében két fontos megállapítást látok. Az egyik az, hogy ráirányította a figyelmet a *Kevermes* alakra (*Márki*: Arad m. mon.-ban egy helyen *Gemermes*-t találok), a másik meg, hogy ez az alak ma is él Battonyán s a környékbéli községekben, bizonyosságul népünk hagyományörző voltának, s egyben intő okulásul az ilyen természetű adatok megbecsülésének. Mivel ez az alak több mint 500 éves, ezt tartom az eredetinek, s ehhez találok *Radloff*, *Zenker* és *Mahmud al Kasgári* szótárában a *kemirnek*, *gemirmek* = *szétrágni*, *kiszopni* (t. i. csontot) igét. Fölteszem tehát, hogy ezzel függ össze a mi *Kemermis*-ünk (szó szerint = *szétrágott*), ami ellen a török névadás gyakorlata szerint, tárgyilag nem igen lehet kifogást tenni. Föltehetőleg ebből az alakból lett egyfelől *Kebermes*, másfelől *Kevermes*, amire könnyű pél-

*) Még ez az alak is lehet sz. név. Pld. *Berendfia* Márton 1323 (*Karácsonyi*: Békés m. tört.)

dát találni.)* (Igaz ugyan, hogy ilyen hármass változásra egy kisebb vidéken, nehéz.**)

Bátky Zsigmond.

Ötömös. A szegedi alföldkutató bizottság kecskeméti közgyűlése alkalmával láttuk egy térképen az Ötömös nevű dűlőt Kisbugacon. A nevet végérvényesen R. Nagy László fejtette meg a török *ütümeğ*, *ötümeğ* = „véghez vinni valamit” igéből („Valachoturcica: „utmes”). Ez is egyik adat lehet Bugac török személynév volta-hoz (I. N. és Ny: 1929).***)

Egy *Itmes* (ma Hitmes pusztá?) Somogyban is volt.

Bátky Zsigmond.

Bas, Bozók helyneveink után kutatgatva, megakadt a szemem az abaújempléni határon fekvő *Baskó* falun. (Első említése Csánki szerint 1467-ből). Nyomban *fa + kó*, *vas + kó*, *kamró + kó* stb. szavaink jutottak eszembe, vagyis arra gondoltam, hogy ez is így tagolandó: *bas + kó*.

*) Nem lehetetlen, hogy ide tartozik az Eperjes mellett lévő *Kellemes* is (1270 és 1285-ben: *Kelemes*), mely úgy látszik szintén sz. név. Talán a *gelmek* = jönni, származni igét kereshetjük benne. (V. ö. *Devlet geldi* = a hatalom megjött sz. név M. Ny. XXIII: 287). Ha ez megállana, akkor talán azt kellene keresnünk a Kun *Keldec* sz. névben is. (Gyárfás: Jászkunok 2 k. V. ö. M. Ny. XXV. 124: *Kajdacs. Kellemes* helyneviűhöz l. *Gombocz* magyarázatát M. Ny. XXI: 136, Analógiák alapján magyar szónak tartja).

**) *Takács* cikkéhez megjegyzem még, hogy magyarázatomban *Keve* nem a *kő* közszó, hanem a *Kő*, *Keve* sz. név (*Kő*, *Kőgyháza*, *Keve*, *Keveaszó*. Itt egyik helyen sincs *kő* v. *tégla*). Aztán a *Kőhalom* dűlőnév nem jelent feltétlenül téglahalmot (annál gyakoribbnak kellene lenni a *cseréphalom*-nak), hanem olyan hányt halmot amelyikbe követ tettek határjelnek (V. ö. *Szarvas-halom*, mert szarvat ástak el benne, I. F. és E. 1921: 142 és 1923: 73).

***) Ehhez pótlólag azt kell megjegyeznünk, hogy az ott felhozott okleveles adatok a Dömsöd mellett fekvő *Bugac*-ra vonatkoznak.

A *kő* kicsinyítésnek tudvalevőleg megfelel a *ka* (Magy. Nyelv 1927: „*fakó*”), s’íme ugyancsak Abaújban, Kassa mellett találjuk *Baska* községet. (Csánki: 1395-ből).

Hogy magyarázatunkban jó nyomon járhatunk, megerősít bennünket a *Várad*i Registrumnak egyik esete (XIII. sz. eleje), amelyikben egy *Bas* nevű poroszló szerepel, mégpedig éppen a Baskóval szomszédos, ma is meglévő *Arka* (írva *Harca*) nevű faluból. *Bas* tehát személynév s ennek kicsinyítő alakja a *Baskó*, *Baska*. Számos analógiára támaszkodva joggal feltehetjük, hogy *Baskó* és *Baska* falut, egy hasonló nevű úr telepítette és nevezte el.

Bas (Baas) és *Basföld*e birtokokkal is találkozunk Abaújvár megyében (Kovács: Index).

A különféle *Index*-ekben utána nézve, mármost az derül ki, hogy *Bas* a régiségben, a XII. sz.-tól kezdve egészen közönséges és sokfelé elterjedt sz.-név. Az adatokat nem sorolom fel, csupán néhány, vele kapcsolatos helynevet írok ide: *Basfalva* volt Zalában (ma *Borsfa*), ugyanott, tőle nem messze volt *Bas + k* (*k* kicsinyítővel, 1288-ban *Bosk*, Csánki, Kovács). Az abaúji *Baska* is *Bask* volt korábban (v. ö. talán Bátk Győrben és *Bátka* sokfelé). *Baskfalvát*, vagy *Baskóci* találunk Valkóban. (Ezt a nevet alkalmasint a *Miskóc* nemzetség ide szakadt ága hozta le magával Borsdóból, mert itt volt egy *Bas* nevű birtokuk). *Baskafalva* volt Temesben, *Baskóc* Zemplénben és Ungban (tótul a magyar név után *Boskovce*). *Bas* volt Zemplénben is, ma *Bácsi*. Ugyanott szerepelt a *Bas + k + i* család. Zalában volt *Basé* (a *Bas* birtoka), ma ez is *Bácsi*. Volt egy *Bás* Gömörben is, ugyanott egy *Bás + d*, *Bás + t*, s egy *Bás + ti* (Básthy) család. (En-

nek a török nevű *Itemér* fia *Erdő* fia volt az őse. *Kardcsanyi: Magy. Nemz.* I, 388). Nógrádban is van *Bást*. A töröknevű háromszéki *Kökös* határában is van *Bástelek*. (*Orbán: Székelyföld* III, 36). *Bashalom* és *Bázshalom* van Tiszaeszlár határában.

Aligha kétséges, hogy ide kell vonnunk az ugyancsak régi gömöri *Bas* + *ó* (Bazsó) családot is. *Basó* család volt Hevesben és máshol is.

Mit jelent most már a személynév-keppen használt ömagyar *bas*? Hogy nem magyar szó, kétségtelen. Az a meggyőződésünk, hogy a köztörök *bas* = *fej*, fő (főnök) szó áll előttünk. Nyelvészek előtt nem kell bizonygatnunk, hogy a törökség névadásában mennyire közönséges ez a szó, a geográfusok pedig bármelyik atlaszban megnézhetik, mennyi helynévben szerepel töröklakta területeken. Megfelelő magyar párja a *fej* köznévből alakított *Föd* (Feud) sz.-név. Tudjuk, hogy egyes testrészekből (pl. szem, kéz, szakál) teljesen képzőtlenül is csináltak személyneveket s ezek után helyneveket. Ugyanígy persze a törökök is. Majdnem bizonyos, hogy a szabolcsi *Ajak* község névében is török szó rejtőzik. *Ajak* = *láb*; megfelelő magyar párja *Láb* (1336, Zala) és *Lábod*.*) (Somogy). A családlóközi Koppán *Cseneháza* nevében is a török *csene* = *díl* tétélezhető fel. A családban gyakori sz.-név. Gömörben van *Majom* (1334: *Moyun*). Ebben is a török *majun* = „nyak” szó van bent, vagyis nincs köze a bizo-

nyára későbbi *majom* szavunkhoz (I. M. Ny. 1928, 118).

Mellettiünk vall továbbá az is, hogy az egyik *Bas* nevű szőlőművesnek testvérét *Turkuban* [olv. Türk(ü), ma *Töre*k pusztá Balatonkiliti mellett] 1211-ben *Buz(e)*-nak hívták. Erről a névről pedig azt próbáljuk bizonyítani, hogy török köznévből lett személynév.

De a *Baskó* mellett fekvő *Arka* falu ni, török szó, u. m. *hát*. Így aztán érthető, hogy *Bas* nevű ember élt benne. Különben nemcsak *Baskó* mellett van egyéb törökös személyhelynév (közvetlen közelében találjuk pl. *Alpárt* is), mely jelenségre előszóval is, írásban is többször rámutattunk, hanem *Baska* mellett is. Ott találjuk ugyanis *Barcát* (I. F. és E. 1927):

Hevesben, Veszprémben stb. volt *Basó* + *fi* család is. Alkalmasint ennek törökös alakját kell látnunk *Bas* + *al* (Bosol) és *Bosold* helyneveinkben.**)

Bátky Zsigmond.

Bezeréd (Zala m.). Árpádkori község, nemesek és várnépek lakták. Azt hisszük így kell tagolni: *Bezer* + (*e*)*d*. *Bezer* régi sz.-név (1237: *Bezer* szabad, Kovács: Index). A név úgy gondoljuk a török *bez* + *mek* = *jö-lakni* igéből van képezve (v. ö. *Kaj* + *ar*). *Kardcsanyi* említi egy *Bezernuk* nevű Oslí-birtokot, alkalmasint Sopronból (Magy. nemz. II: 418). Ez olyan képzésnek látszik, mint *Szó* + *nok*. Mosonban van *Bezenye*, Biharban *Beznye*. Ezek *n* képzős alakok (v. ö. *Kaj* + *an*). A mosoni *Bezenyén* tudvalevőleg besenyők laktak. Baranyában volt, alkalmasint a török nevű *Turul* mellett *Bezeny terra*. B.

*) A magyar „ajak” szót csak a XV. sz.-ban jegyzik fel először (*Elym. Sz.*) bár korábban is meglehetett, ezt a községet pedig a XIII. sz. közepén ajándékozta a király *Tas*-sal és *Pátróhá*-val együtt *Teszke*ncs és *Bolyár* kun uraknak.

Egy *Élesláb* Antal 1505-ben említettik Veszprémben (Csánki III, 265). Hogy *Ajak* csakugyan sz. név volt, mutatja *Ajak* + *monostora* helynév (Czinár).

**) Utólag látom, hogy *Bas* sz. nevünket már bold. Nagy Géza a török *bas* szóval vetette össze (*Turul* 1891, 114).

itt sz.-név.

Lehet, hogy a mondott török szó van a *Beszter* (= jóllakató) nemzetiség nevében is. *Beszterszállása* kun birtok volt Fejérben, *Bösztör* pusztája van Kunszentmiklós határában. *Beszter* falu Abaújban és volt Baranyában.

Bátty Zsigmond.

Cseke (válasz D. B.-nak). Ma is, régebben is elterjedt személynév, s ebből, egymagára és birtokos összetételekben (*Cseke*, *Csekehida* stb.) helynév is. Magyarázatával sokan próbálkoztak, de eredménytelenül, mert legtöbbször a Pannónia megvételeiről szóló énekekben előforduló „cseki” = gázolni igét keresték benne, tehát nem a tulajdonnevet. Az eddigieket l. az *Etym. Szótárban*. Itt az van, „hogy a Cseke > Cseke személynév kicsinyítő képzővel alkotott származék (egyébként ismeretlen eredetű) *Csek* személynévből (l. *Kovács*: Index). A szónak nincs köze a gázló jelentéshez és nem is szláv eredetű sz.-név”.

Gyárfás ismert munkája (Jász-Kunok tört.) azt hiszem egyszerűen nyomra vezet bennünket. Itt ugyanis azt olvassuk (III, 627), hogy Bethemer nemzetségbeli János és testvére *Cseke* Péter jakabszállási kunok..... peres ügyben kiegésznek. *Csekekáta* kiskunsági helynév. *Cseke* összetételű helynév különösen a Jászságban gyakori. *Cseke* tehát kun-török személynévnek vehető s mint ilyen, szerintünk a török *csekmek* = 1. húzni, 2. vinni, 3. eltűnni stb. jelentésű igéből fejthető meg (v. ö. *Tok + háza* F. és E. 1927). *Csek* alak szintén előjön a régiségben.

Hogy törökből magyarázható személynév, bizonyítja *Csekmez* alakja, amit egy szabados viselt (*Czinár*: Index). s

amelyik kifogástalan párja *Balmaz* és kevés számú párjának (l. F. és E. 1928, *Tördemlcz*).

A *Csek* alakhoz aztán többféle magyar és török képző járul s alkot személynév- és belőle helynevet. Közülök csak kettőt emelünk ki. Az egyik *Csökmő*, mely szerintünk olyan *ma*, *me* képzős alak, mint pld. *Tol + ma*. Alakulása ez volna: *Csekme*, *Csekmej*, *Csekmő*. *Csekme* különben éppúgy, mint *Cseke* élő családnév. (Alakilag hasonlít hozzá *Csokmő*, *Csukma*, *Csokma*, talán a *csokmak* = vágni igéből. *Csokma erdő* és *Csokmai hegy* Páka mellett. *M. Ny. XXIII, 592*, *Csok foka*, *Csokhát*, Szentmártonkáta, *Pesty*: Helynévkézirat).*) A másik *Cseker* (*Csikur*) sz.-név, mely képzésileg *Kajár*nak felel. Egyik *Cseker* különben a török *Balád* fia. Azt hisszük ez van *Csikorágtó* helynevünkben (F. és E. 1927).

Azt gondolom ezek után még jobban megtetszik nyugodni abban, hogy a gázló szót a *Cseké*-ben (a tatatóvárosi *Cseke-tó*) nem kereshetjük. Egyszerű sz.-név az.

Bátty Zsigmond.

Jégháza és Bozók. A fejérmegyei Baracska határában feküdt a XV. sz. elején *Jegháza* birtok. Kétségtelen, hogy a név előtagja a *jég* közszó, vagyis a birtok gazdáját *Jég*-nek hívták. *Jeges* nevű emberekkel a régiségben többször találkozunk (*Okl. Sz.*), de más biztos *Jég* személynévet, legalább mi, nem tudunk felhozni.

*) *Csökmő*-höz hasonló köntösű helynév ugyancsak Biharban a *Küsmő* patak (Paptamási és Bihar között). Nem lehetetlen, hogy ez meg a *kesmek* = vágni igéből van képezve. Adatok sajnos nincsenek róla.

Ugyanígy alaknak látszik a nagykunsági *Kormó laposa* és *Kormó halma* (Gyárfás III: 748) Ez talán a *kurmak* = *csekmek* = felhívni felállítani (sátrat stb.) igéből van.

Annál gyakoribb török párja a *Buz*. *Gyárfás*-ban (Jászkmok III. 728) egy *Buz* nevű kun ember fordul elő. (Egyéb adatok pld. *Kovács*: Index).

Németh Gyula egyik felolvasásában, a török népnevek jelentéstani tárgyalása alkalmával hangsúlyozottan rámutatott arra, hogy az eső, hó, hóvihár, hótörlesz, jég stb. tárgykörből való nevek mennyire el vannak terjedve a törökség körében. Nyitra déli sarkában volt az Árpádkorban *Buzman* nevű falunk, a honfoglalókkal atyafi Lipolnok nemzetség*) birtoka.

Ez a *Buzmán* bizonyára olyan képzésű török személynév, mint *Urmán*, *Durmán*, *Kurmán*, *Sismán* stb. A szomszédban a Koppán nemzetség csallóközi halastavai között szerepel a XIII. sz.-ban egy *Buzma-halas* is (*F. és E.* 1923: 62). Alkalmasint ez is ugyanaz a név. A halasok egy részét itt t. i. tulajdonosaikról nevezték el. (V. ö. Kökénháza = Kökeháza, Dománhida = Domahida). Egy *Buz* nevű ember fordul elő a közeli Hetényben (*Knauz*: Mon. strigon.).

A képzőkkel ellátott alakok közül a *Buzok* — *Bozok*-ot óhajtjuk csupán kiemelni. Néhány példa a sok közül: 1216: *Buzoch* jobbágy Dunaalmáson, 1281: *Buzouk* (Bozouk stb.), ma *Bozók* Hontban (*Karácsonyi*: Magyar. nemz. II); egy *Bozouk*-nak apja a török nevű *Inak* volt (*Czinár*: Index),*) a *terra Buzzech* pedig kunok földje volt Barsban (*Gyárfás*, i. m.), ahol olyan hamisítatlan török (kun) helyneveket (pld. Karcag) találunk.

Azt hisszük, hogy e nevekben a *buz*

a *k* kicsinyítővel van ellátva (pld. *Bán* + *k* és Bánok + Szentgyörgy). A XII. sz.-ban alapított honti *Bozók* török sz.-névből lett helynévvé. Egy, az *Otrocsok* (erről később) nemzetségből származó bozokházi *Bozok* család Gömörben is élt a XIV. sz.-ban (*Forgon*: Gömör nemes családdai).

A *Baracska*, korábban *Borokcsa* fejedelmegyei nemzetség nevét (*F. és E.* 1926) szerintünk így kell tagolnunk *Borok* + *csa* (l. u.-ott *Iván* + *csa* stb.), s a név török sz.-név. (De akkor is az, ha a *bar-mak* = járni igéből vezethető le). Mindennapos eset, hogy ilyen töröknevű családok leszármazottai ugyancsak török nevet viselnek. Nem lehetetlen tehát, hogy a *Borokcsa* családnak egyik tagja *Buz* v. *Buzuk* — *Bozok* nevet viselt, s ezt magyarnak fordítván, *Jég* nevet kapott. Erre több példánk van. Töröknevű családok (Kun, Kajtor) még a XV. sz. végén is éltek Baracsán, mely a legújabb ideig közbirtokosság volt!

Bátty Zsigmond.

On és származékai. *Gombocz Zoltán* mutatta ki (*Magy. Nyelv* 1915, 252), hogy a kolozsmegyei *Ontelke* (alakvált.: *Hontelke*) és zalai *And* (alakv.: *Önd*, de *Und!* is) helyneveinkben a török eredetű *on* (= tíz) személynév lappang. Ugyanennek a személynév származéka van az 1266-ban szereplő *Ona* kun úr nevében is. (Az adat Gárfásból! való). *On* + *lár* (= *Onok*, többes), egy szójón törzs neve (u. o. 241).

A zemplénmegyei *Öndöt* csak kételkedve sorozza ide, mert az hosszú ó-val, ill. ou-val van írva. *Pais Dezső* e helyneveinket, ill. Anonymus *Önd* (*Ound*) vezérének nevét, a régi magyar *ou*, mai ó, a. m. „rég, öreg“

*) Egy *Lapulnok* halmát *Haan* említi Békésből (II: 65).

**) A bárcai *Bárczay* nemzetség őse is *Inak* volt a XIII. sz. elején. (*Turul* IX). Úgy látszik ez is igazolja azt az állításunkat (*F. és E.* 1927), hogy a magyar *Barca* = a török *barsz* = (párduc).

szavunk becéző származékának tartja.*)

Az alábbiakban néhány új adalékkal akarunk hozzájárulni e tulajdonnevünk ismeretéhez. *Öntelek* (alakv.: Hungtelek 1446) Szabolcsban is van.

Kovács Indexéből ezt az adatot írtuk ki: „Galanta, terra filiorum *Un* 1927“, vagyis az *Un* fiak földje. 1252-ben terra *Own* (*Ortvay*: Pozsony története I, 76). *Un* itt tehát sz.-név. Ennek emlékét őrzi az ottani *Ony* puszta, tótul *On* + *ovce*. A tót név tehát, mint annyi más esetben, világosan fenntartotta, hogy itt egy *On* nevű család volt az alapító. Körülötte különben igen jó törökös helynevek vannak, mint *Barakony*, *Taksony*, *Kürt*.**)

Valószínűleg ez van az *Umkuta* (m) helynévben is (*Kovács* 1266). *Antfalva* (*Onfalva*) volt Baranyában.

*) A magyar hangtörténethez nem értünk, tehát elfogadjuk tudós nyelvészeink megállapítását. De annyit mégis bátorkodunk e neveinkhez megjegyezni, hogy *Önd* Ete apja volt, mindkét akkori *Ete* vezérünk neve pedig (t. i. a kun és bolgártölti *Ete*, de a többi is) török, vagyis nem függ össze a magyar „hét“ szóval. Ritka lehet az az eset, hogy ebben a korban (!) török nevű apa magyar nevet adjon fiának. Inkább a fordítottja van gyakorlatban. Az *Öndtől* származó két nemzetség is török nevet visel. Úgy látszik *Melich János* más nézeten van, mint *Gombocz* és *Pais*, mert az *Ondava* folyó nevének magyarázatában azt mondja, hogy megfajtására két magyar tulajdonnév kínálkozik t. i. a zemplénmegyei *Önd* és a zalai *Önd* (*Und*, *And* falu és víz neve: *Honfogl. Magyarország* 129) *Önd* + *ava* tehát magyar tulajdonnév szlávos végzettel, a m. *Önd*-é.

**) Mi *Galánta* nevét is törökből próbáljuk magyarázni. Terra *Galánta* arra mutat, hogy G. sz. név. Talán így tagolandó: *Galán* + *ta*. Párfai lennének: *Kádár* + *ta*, *Szalán* + *ta* *Berén* + *te* stb. *Galán* pedig a m. *Kalán*, vagyis a régiségben: „*maradék*“, (sz. név), honfoglaló nemzetség és sz. név. A k, g váltakozásokra v. ö. *Kadány* és *Gadány*, *Kemer* és *Gemer*, *Kata* és *Gáta* stb. *Galánfalva* volt Krassóban (*Gsánki*: 2, 101). Lehet, hogy a régiségben személynév-képpen szereplő *Kalanda* (Vár. Rg.) is idevaló. A nógrádi *Kalanda* (1238-ban) mellett pld. *Kaplan* (= „tigris“ feküdt (*Csánki* I. k.).

Önd (*And*, *Ont*, *Ant*) nemcsak Zemlénben és Zalában van, hanem máshol is. A töröknevű Szalók nemzetség családfáján olvassuk: *Ont*, filiús *Ont*. Ennek a fejezmegyei *Balinka* régen *Bayonka* (*baj* = gazdag) mellett volt egy *Ont* nevű birtoka. Az egyik *Ont* új falut alapít az ősi *terra*-n belül, s nevét ma is hirdeti *Antfa* (*Lipszky*: *Antfalva*). *Ant* van Biharban (ugyanott *Andaháza*, Barsban *terra Anda* 1255, *Knauz*: A garamszentbenedeki stb. 204), *And* volt Fejérben (kun területen 1344) stb., *Und* van (1255) Sopronban. Alkalmasint idetartozik a kolozsi *Undó* (*Ondó*) teleke is.

Személynév-képpen előjön *Oncs* (*Onch*) is, pld. az egyik *Oncs Tiborc* Comes fia (1288. *Kovács*). Ez szerintünk cs kicsinyítőszó alak. De van *Oncsuk* sz.-név is (u. o.). Ez bizonyára a török becéző képzővel alkotott alak (pld. *oglançsik* = gyermekcse, v. ö. *Honcsuk* és *Ivancsuk* kun nemzetség s *Ivan* és *Illan* kun nevek). Hunyadban van *Uncsugfalva* (oláhul *Uncsuka*), régen (1439) *Oncsokfalva* kis község alig 300, ma néhány léleknyi magyar lakossal. Hajdan magyar falu volt, s még 1790-ben is ezt írja róla v. *Windisch* (*Geographie des . . . Siebenbürgen*): „mit einer reform. Filialkirche zur reform. Pfarre zu Hatzeg gehörig“. Földesurai a XV. sz. közepén a *Kendefi* és *Oncsok* (*Uncsok*, *Vancsok*, *Vancsok*) család. Ezek az *Oncsokok* pedig oláh telepítő kenézek voltak, s mint ilyenek, a főmérdek példa szerint, oláhországi kunok lehetek. *Oncsok* semmiesetre se oláh név. Azt hisszük, idetartozik az 1333-ban Parabucs és Kacsmege fiaival együtt említett kun *Wanchuk* is. (*Gyárfás*, u. o. I. Vinár, Inár, Velek, Élek stb.).

Gyakori a régiségben az *Ontus* sz.-

név is. Ez is becéző képzés *Ont*-ból. (*Melich: M. Nyelv 1914*), s nem az *Antal*-ból van képezve. *Antus*, *Antos* ma is ismert gyökeres székely családnév. Szolnok-Dobókában van *Anthus*, *Anthustalva* (1437, németül *Andorf!* oláhul *Antosu*). Az a gyanunk, hogy a fejérmegyei kunok *Hontos* (*Hantos*) széke is *Antosszék*. *Hantos* különben sz.-név. *Ont*, *Ontus* az 1211-es tihanyi összeírásban is többször *Hont*, *Hontus*. Lehet, hogy *Hontoka* (u. o.), sőt *Hanta* (*Veszprém*) is idevaló. *Hanta*, *Hunta* szintén sz.-név.

Vannak a régiségben *Unos*, *Unocs* és *Unud* sz.-nevek is. Szolnok-Dobókában volt *Onuk* (ma *Onok*, *Lipszky*-ben: *Onok*, *Unok*, oláhul *Unokul*, legújabbban *Bârlea v. Birle*) ősi magyar népterületen. Régebben ref. magyar község volt, 1516-ban minden határneve magyar. (*Megyei monogr.*). Ez *k* képzős alaknak látszik s aligha egy az *unoká*-val, mint a monográfia írója hiszi, aki annyit mégis elismer, hogy *Onok* feltétlenül sz.-név. Sőt még az sem egészen bizonyos, hogy a tordai *Unoka* az, bármilyen gyakori helynév is az, mert kétszer *Unkatelekének* van írva (*Csánki*), s mert *Unca* és *Unkod* is előfordul sz.-névképpen (*Kovács*).

Verőcében említ *Kovács* egy *Uni* (*Uny?*) nevű falut. *Uny* (l. fentebb *Un*, *Ony*) van Esztergomban. *Unyi* család szerepelt a XV. sz. közepén

Fejérben, s alkalmasint odavaló volt, tehát itt is lehetett *Uny*. Vasban van *Unyom* (írva 1318: *Unon*, 1340: *Hunyan*). Egy *Unyani* család a XV. sz. közepén Fejérben élt. Azt hisszük, hogy itt az *m* az a képző, amelyik *Kozádrom*, *Bolgádrom* stb. neveinkben van.

Ezzel az *uny* alakkkal kapcsolatban vetjük fel hozzászólás végett azt a gondolatunkat, vajjon *Hunyad* (1276: *Hunod*, 1278: *Huniad*, 1332: *Humad*, v. ö. fentebb *Unud*) neve nem ebből a szóból magyarázható-e. (A *h*-val képzett alakra l. *Hungor* és *Ungor* családnév *Hunyadban*, *Halmágy*, *Almágy*, *Hérpályi*, *Érpályi*, *Itmes*, *Hitmes*, *Somogy*, stb.). Hogy *Hunyad* magyar alapítás, Csánki is hangoztatja, mondván, hogy a mellette folyó *Cserna* patakot eredetileg *Egred* (= égerfa), mellékpatakját pedig *Zalasd* (= Szállásd) néven nevezték. (Lehet, hogy oláhországi kun kenéz-teleptés).

Ontopa puszta Csallóköz-Aranyos mellett. Ezt így tagoljuk *Ont* + *opa*, vagyis = tíz (d) + apa. (v. ö. *Ke-tüd*). Olyan összetétel tehát, mint *Tokszaba* (= kilenc apa), *Nagy L.*: *Valacho-Turoica*, *Forsch. d. Berl. Coll. Hung. 1927*) vagy *Kotloba* (*F. és E. 1927*), *Tonuzoba*, *Baiapa*, *Itoba*, *Iloba* stb.

Bátky Zsigmond.